

Bilder av makt och maktlöshet

Vestlunddagarna har sedan 2014 burit rubriken: *Demokratisera demokratin!* Dessa dagar har vid varje genomfört tillfälle sedan 2014, fram till idag, utgått från denna rubrik och genomlyst den utifrån olika aspekter.

Var och hur äger demokratiutvecklingen rum idag?? Vilka är inspiratörerna? Vilka strömningar är dominerande idag? Hur ser relationen mellan ekonomisk och demokratisk utveckling ut idag? Hur påverkar de sociala medierna demokratin? Vart tar det gemensamma, som jämlikhet och solidaritet, vägen när liberalismens frihetsetos går segrande fram? Är folkets röst ett hot mot demokratin? Har de utopiska energierna avdunstat? För att nu landa i frågor om makt och maktlöshet.

Vad som behandlats under dessa 14 dagar är omfattande och förmodligen svårt att överblicka. Därför passar jag på att informera om att det pågår ett arbete inom ledningsgruppen för *Vestlunddagarna*. Vi kommer att nästa år ge ut en till brädden fylld antologi, som sammanfattar innehållet i de gångna *Vestlunddagarna*, med några kompletteringar av utifrån kommande bidrag. Den ska gå att låna i våra bibliotek, att köpas i bokhandeln och det är givetvis vår förhoppning att den kommer till användning hos studieförbunden, vid alla folkhögskolor och i grundkurser på högskolan.

Gösta är inte längre bland oss, men minnet av hans person och livsverk lever vidare så länge våra förhoppningar lever om ett samhälle, där ***likvärdiga*** medborgare möts i öppen dialog, där olika åsikter kan brytas mot varandra, utan att det slutar med begravning, för att citera Winston Churchill.

2002 gav Gösta ut *Global livssyn på väg? Om tro och värderingar i ett sextiotial länder* på Bilda förlag. Den kan sägas vara en uppföljning och en sammanfattning av det som idag kallas *World Values survey*. Denna ”survey” började 1970 med avsikten att ta reda på människors värderingar i sex västeuropeiska länder, för att fram i början på vårt millenium omfatta ett sextiotial länder representerande alla världsdelar. Sverige ingår i den, och den senaste sammanställningen är från 2020.

I en intervju sent i livet formulerar Gösta folkbildningens uppdrag så här:

Vad som är mest angeläget nu är att intressera sig för människorna, individerna, och lyssna på dem. Därför behöver vi gå ett steg längre och demokratisera demokratin, och föra in den i vardagen.

Den enskilda människan måste känna att hon har betydelse. Politiken måste bli, som Ulrich Beck säger, emotionell och lyssnande. Här har folkbildningen ett viktigt uppdrag eftersom medierna lägger sin våta filt över alltihop. Idag skapar de vår bild av verkligheten medan vi får mindre möjlighet att själva skapa den.

Gösta inleder sin bok med ett citat, som går så här:

Vid någon tidpunkt under 1980-talet tog historien en vändning i motsatt riktning. Med ens hade tidens höjdpunkt, toppen på evolutionskurvan, historiens solstånd passerats, något hände på det sluttande planet och saker började ta en annan vändning. Det var som i universum. Det historiska universum är också krokigt. Genom samma kaotiska effekt i tiden som i rymden löper saker snabbare och snabbare, när de närmar sig sin bestämmelse, liksom vattnet mystiskt accelererar, när det närmar sig ett vattenfall.

Genom denna historiens återgång till oändligheten, denna hyperboliska krökning flyr århundradet undan sitt eget slut.

Gösta har hämtat citatet ur Jean Baudrillards *The Illusion of the End* från 1994. Vi är där alltså på väg in i ett nytt samhälle. Ledargestalten i *World Values Survey* (WVS), statsvetaren professor Ronald Inglehart som avled i våras, uttryckte det som att vi nu är *på jakt efter den subjektiva verkligheten*. Här möter vi en full acceptans av *postmodernismen* som begrepp och verklighet. Det postmoderna samhället innebär att vi möter ”odiskutabla värderingsförändringar” i frågor som rör politik, ekonomi, kultur, varuproduktion, och kontaktformer. Det är de nya kommunikationsmöjligheterna som internet, datorn och den mobila telefonin som är bränslet. ”Upplysningsprojektet” ifrågasätts. Missbruket av jordens resurser, miljöförstörelsen, hoten mot den biologiska mångfalden och klimatet och mediernas ökande påverkan på vårt sätt att tänka. Hos Habermas ställs *systemvärlden mot livsvärlden*. Individens rättigheter kommer alltmer i fokus. Värderingsförskjutningarna märks tydligast i västvärlden.

Med outröttlig envishet följde Gösta WVS med dess genom åren olika utgåvor. Han tycks ha lusläst dem i jakt på *fakta* om värderingsförskjutningar, framförallt dem som tydde på att medias rapporteringar inte riktigt stämde med verkligheten, att sakernas tillstånd inte var så dystra som många trodde. Gösta fann trots allt mycket att glädja sig åt. I detta liknade han Hans Rosling som ju gick i polemik mot medias uppfattning om tillståndet i världen med hjälp av FN-statistik.

Vestlunddagarnas rubrik *Demokratisera demokratin* är också titeln på en högskolekurs vid Göteborgs universitet som genomfördes våren 2016 på uppdrag av SKR och leddes av docent Hans Abrahamsson, verksam vid *Institutionen för Globala studier*. Hans Abrahamsson föreläste över temat *Makten i framtiden och makten över framtiden* vid Vestlunddagarna 2018 med ett liknande innehåll.

Jag tänker nu citera ur förordet från denna rapport till SKR, som jag tycker sammanfattar även vad Gösta skriver om i *Global livssyn* och innehållet i de Vestlundagar som genomförts sedan 2014:

”Vårt samhälle präglas av en stor omdaning. Globalisering, migration och urbanisering flätar samman det lokala med det globala och ställer oss inför en helt ny situation med en rad komplexa samhällsfrågor. De skiljer sig från de komplicerade problem som kunde lösas genom teknisk utveckling och med den sociala ingenjörskonst med vars hjälp det svenska välfärdssamhället

framgångsrikt kunde byggas. Komplexa samhällsproblem har inga givna lösningar, de är lokalt specifika och därtill i ständig förändring. De måste formuleras av dem som berörs. Det är också tillsammans med de berörda som handlingsplaner kan upprättas och genomföras. De komplexa samhällsfrågorna ökar därigenom behoven av sådant medskapande också när det gäller kunskapsproduktion. Den vetenskapligt och teoretiskt förankrade kunskapen måste kombineras med den erfarenhetsbaserade kunskapen. Forskning och praktik måste gå hand i hand och bli till vad som på fikonspråk kallas för transdisciplinär kunskap.”

FN-drömmen från 1948 bar på en vision om fred och framsteg genom internationell samverkan på samhällslivets alla områden. Bildning och nya kunskaper skulle öka fredens möjligheter att förverkligas. 1700-talets franska och amerikanska revolutioner och deras förhoppningar om vad den nya människan, *medborgaren*, med sitt förnuft och sanningslidelse skulle uppnå med hjälp av konstitutionell frihet, jämlikhet och solidaritet, skrevs nu än en gång fram för att realisera den eviga freden och det oändliga framsteget, trots seklets alla mardrömslika erfarenheter av de båda världskrigen.

Universalistiska idéer ligger till grund för den optimismen. Men, redan ur motreaktionen mot de universella anspråken under det slutande 1700-talet frammanas *nationen*, och dess särart. Den lever vidare i FN-stadgan som ju bygger på de ”förenta nationerna”. Den *identitetspolitiska* debatt som vi nu befinner oss mitt inne i, är ingen nyhet. De nordiska ländernas övergivande av särpräglade nationella identiteter, till förmån för snabba övergångar till nationsbyggen, baserade på *modernitet*, där *framsteget* blev det nya ledordet, har nu visat sin sårbarhet. Nationalismen, i nationalromantisk skepnad, frodas nu, inte bara i de postkolonialt drabbade länderna, med sina komplexa nationsbyggen, utan även i högciviliserade nationer, som de nordiska. *Globaliseringen* uppväcker nationella stämningar från Wienkongressens dagar när den tornar upp sig som en maktfullkomlig, allt utplånande *digital maskin*. Nationen som individ, lockar därför med sin särart grundad på nationell gemenskap, språk och kultur, med motvikt mot den vilshenhet och maktlöshet många i vår del av vår värld upplever i globaliseringens kölvatten. *Populismen* som fenomen gynnas av de tillkortakommanden som finns inbyggda i den *demokratiska reformismen*, som Roald Dahl beskriver i *Demokratin och dess antagonister* från 1989. Han har formulerat dessa i den s.k *skuggteorin*. De olösta problemen är *Hur avgränsas folket? Vem styr?* och att *Ojämligheter inte bekämpas tillräckligt verksamt!*

På Nya Zeeland har en maorisk folkgrupp i en rättsprocess lyckats med bedriften att få den natur i vilken man format sin identitet sedan lång tid tillbaka, klassad som ett subjekt, dvs som en oundgänglig del av den maoriska identiteten. Vi känner igen denna fråga i de ökande krav på rättigheter som vår egen ursprungsbefolkning ställer.

Synen på civilisationen av västerländskt snitt som en förlösande kraft med demokrati och vetenskap som förlossningsmedel är utsatt för stark kritik, men som givetvis även har starka tillskyndare. Göran Palms omtalade *En orättvis betraktelse* från 1965 bär fortfarande på en besvärande sanning om det pris som den tredje världen, eller utvecklingsländerna, vad vi nu vill kalla dem, betalar för vårt välstånd och vår höga civilisationsnivå. Kraven nu från oss, vi som sedan industrialiseringens begynnelse bär huvudansvaret för den annalkande

klimatkatastrofen, på de länder som knappt påbörjat sin klimatomställning, utlöser synnerligen berättigade krav på stora ekonomiska stödpaket från den ”rika” världen, för att möta de krav på en skyndsamt omställning till fossilfri energiproduktion, som vi mer eller mindre kräver.

Maktspellet i världen inkluderar frågor om vilken typ av *kunskap* som skall prioriteras, från vilken utgångspunkt tillståndet i världen skall beskrivas, huruvida den önskan om att begreppet *sanning* måste befrias från alla sina tvetydigheter, skall realiseras.

Existensen föregår essensen som bekant. Det är *Människan här och nu*, som kommer oss till mötes med sina omedelbara behov. Varje människa söker trygghet och tillit. Finner hon den skapas utrymme för kunskapsutveckling, nyfikenhet och tankeresor ut i det okända. För Gösta Vestlund var det den självklara utgångspunkten. Om tillit saknas, minskar förmågan till förståelse av det som är främmande.

För att citera Olof Palme som i sitt berömda Jultal 1965 *påpekade att fördomen, eller okunskapen inte behöver vara förankrad i en vederstygglig teori, utan den har ett mycket enklare ursprung. Fördomen har alltid sin rot i vardagslivet. Den gror på arbetsplatsen och i grannkvarteret/.../ den är framförallt ett uttryck för okunnighet, rädsla och underlägsenhetskänslor. Fördomen ligger därför alltid på lur även i ett upplyst samhälle.*

Vår demokrati hotas inte bara av klimatkatastrof, gängkriminalitet, brister i äldreomsorgen, ökande ojämlikhet och arbetslöshet. Utan också när *medborgarnas* deltagande i den politiska processen minskar, när vi bryr oss mindre och mindre om att läsa om, lyssna på och diskutera samhällslivets angelägnaste frågor. När de politiska ungdomsförbunden håller på att förvandlas till exklusiva klubbar för ett fåtal. När de gamla folkrörelserna tynar bort som opinionsbildningens främsta källa. När *gammelmedias* envägskommunikation har fått stark konkurrens av de sociala mediernas otillräckliga dialog, ofta skrånig och oförmögen till *eftertänksam* dialog. När förmågan att *lyssna* tycks ibland närmast obefintlig. När denna kommunikationsväg gynnar, och gynnas i allt för stor utsträckning av uttryck för frustration och hat.

Ja, ni förstår mycket väl vart jag är på väg i denna inledning. Folkbildningsvänner, vi behövs lika mycket idag som i demokratins barndom! Vi har än så länge statsmaktens fulla förtroende, om än inte att vi är demokratins sista hopp. Men vår centrala idé om *medborgaren* som demokratins absoluta kärna är i högsta grad fortsatt giltig. Ingen väl fungerande demokrati är tänkbar där den *allmänna medborgerliga bildningen* är eftersatt och håller på att avdunsta. *Vestlunddagarna* som genomförts sedan 2014 har haft sitt fokus på detta: Hoten mot demokratin i en föränderlig värld. Så även här idag och i morgon. *Makten*, både den goda och den onda, är ständigt verksam mitt ibland oss, likaså *maktlösheten*.

Enligt vår inbjudan så kommer årets *Vestlunddagar* att belysa demokratiska utmaningar genom att belysa bilder av makt och maktlöshet i ett lokalt, nationellt och globalt perspektiv. Det skall vi nu göra. Vår förhoppning med dessa dagar, som alla tidigare *Vestlunddagar* är att de blir fyllda av nyfikenhet, dialog och framtidstro!

Per-Ola Jansson

